

SOÓS PÁL

POLITIKATUDOMÁNY ÉS MŰVELŐDÉSPOLITIKA-ELMÉLET

Az elmúlt másfél-két évtized hazai és más szocialista országokbeli vitái alapján ma már elmondhatjuk, hogy — az érintett szakemberek túlnyomó többségének megelégedésére — megvalósulóban van a marxista politikatudomány emancipációja. E fontos tudománypolitikai folyamatnak ígéretes momentumaiként elfoglalta az őt már tulajdonképpen rég megillető, önálló helyét nemcsak a tudományos akadémiai és minősítési bizottsági rendszerben, hanem a tudományos társaságok és egyesületek körében is. A politikatudomány emancipációs törekvései motivációs háttérben lehetetlen nem látni azokat a mélyről feltörő gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális szükségleteket, módosuló osztály-, réteg- és csoportérdek-viszonyokat, amelyek a szocialista országokban — nem egy esetben — súlyos konfliktusok közepette manifesztálódtak az elmúlt három évtizedben, és amelyek kiváltották, illetve mindinkább sürgetik a modernizáció¹, más szóval egy valóban fejlett szocialista társadalom irányába vivő strukturális reformokat a világgazdasági korszakváltás sajátosan nehéz körülményei között is.

A marxista politikatudomány mai helyzetével kapcsolatban természetesen nem szabad illúziókban ringatnunk magunkat. Mindaz, ami eddig történt, tulajdonképpen csak biztató kezdetnek tekinthető. Az önálló marxista politikatudomány létjogosultságának elismerése mellett és azon túl még nagyon sok fenntartás, szkepszis, bizonytalanság és nyitott kérdés van akár tudományelméleti, -rendszertani és módszertani, akár fő tárgykörbeli tartalmi és szakágazati vonatkozásban. A legutóbbiakat illetően például, ma még jórészt tisztázatlan a politikatudomány ágazati diszciplínáinak a megítélése és helyzete. Azt persze teljesen természetesnek kell tartanunk, hogy a „honfoglalás” alapvető feladataival birkózó politikatudomány művelői az eddigi polémiákban és szakirodalmi megközelítésekben elsősorban a tudomány általános elméleti kérdéseivel foglalkoztak, s a politikatudomány belső szakágazati tagolódásának kérdéseit szükségképpen még nyitva hagyták. Az idő haladtával azonban egyre inkább kitapinthatók és a jövőben bizonyára csak erősödni fognak azok a szükségletek és igények, amelyek a politikatudomány szakágazati területeinek a kialakítására irányulnak. A legutóbbi években éppen ebben az irányban próbál továbblépni a marxista politikatudomány, figyelembe véve, hogy olyan diszciplínái esetében, mint a marxista állam- és politikaelmélet, a politikai filozófia és szociológia vagy a gazdaságpolitika és nemzetközi politika elmélete stb., már ma is többről van szó, mint jelentkező igényekről.

A magunk részéről természetesnek és indokolhatónak véljük, hogy a politikatudomány és a művelődéspolitika-elmélet viszonyának eddig még tulajdonképpen kimunkálatlan kérdéskörét a fentebb érintett szakágazati problémamezőben kiséreljük meg elhelyezni. Azzal a — minden minősítő szándéktól mentes — ténymegállapítással kell kezdenünk, hogy a hazai politikatudomány művelőinek eddigi mun-

kásságában a publikációk és a bennük felhasznált hazai és külföldi szakirodalmi anyag tanúsága szerint nem vagy csak utalásszerűen merül fel a művelődéspolitikai mint ágazati probléma. A szerzők egy része hallgatólagosan, másik része kinyilvánítottan nem terjeszti ki vizsgálódásait a művelődéspolitikai ágazat elméleti-tudományos kérdéseire. Egyes szerzőknél bizonyos látens, közvetett érdeklődés regisztrálható a hatalom és a kultúra strukturális összefüggései iránt, elsősorban akkor, amikor a politikai kultúra, az ideológia, a közvélemény, a szociális és nemzeti karakter politikatudományi vonatkozásait vizsgálják.²

E sajátos politikatudományi tényállás magyarázó okait nem könnyű megtalálni, feltárásukhoz mélyreható vizsgálatokra volna szükség. Itt most természetesen csak néhány plauzibilis megjegyzésre szorítkozhatunk.

A marxista társadalomtudományokban hosszú időn keresztül a történelmi materializmus, ezen belül az alap és felépítmény, általában az ideológia, a kultúra, a szellemi élet egyfajta leegyszerűsített, vulgármaterialista, vulgárökonomista felfogása és értelmezése érvényesült. Fontos hangsúlyoznunk, hogy ez a tendencia nem csupán a sztálini dogmatizmus következménye, hanem gyökerei visszanyúlnak a II. Internacionálé korának vulgármarxizmusáig. Sőt érdemes itt emlékeztetni ENGELS ismert, de ritkán idézett önkritikájára, amely halála előtt két évvel Franz Mehringhez írt levelében olvasható: „Marx és én sem hangsúlyoztuk eléggé munkáinkban (ti. a politikai, ideológiai, szellemi felépítményi oldalt — S. P.) és e tekintetben mindnyájunkat egyformán terhel a felelősség. Ugyanis mindnyájan elsősorban azt tartottuk — s azt is kellett tartanunk — a legfontosabbnak, hogy a politikai, jogi és egyéb ideológiai fogalmakat és az általuk közvetített cselekedeteket levezessük (kiemelések ENGELSTŐL) az alapvető gazdasági tényekből, így aztán ... a dolognak ezt az oldalát valamennyien jobban elhanyagoltuk, mint amennyire megérdemli. Régi história ez; a formát eleinte mindig elhanyagolják a tartalommal szemben. Mint mondom, magam is ezt tettem és a hibát mindig csak utólag vettem észre.”³

További, mindezzel szorosan összefüggő magyarázó körülmény lehet az, hogy a vulgármarxizmussal, ökonomista dogmatizmussal szemben tulajdonképpen már a klasszikusok, majd LABRIOLA, GRAMSCI, nálunk SZABÓ ERVIN és LUKÁCS GYÖRGY, valamint a jelenkori nemzetközi marxista társadalomtudomány legprogresszívebb erői által folytatott és felvállalt kritika ugyan sok régi, de érvényét nem veszített tudományos igazság jogaiba való visszaállítását, új marxista tudományos felismerések egész sorát eredményezte. Mégis a marxizmus 1960-as — 70-es években kibontakozó reneszánsza mindmáig nem vezetett a tőkés gazdasági rendszer politikai gazdaságtani elméletéhez mérhető nagyszabású, koherens elméletre a társadalmi totalitás kulturális felépítmény jellegű komplexusai terén. Ugyanakkor pozitív fejleménynek kell tekintenünk, hogy az újabb alkotó marxista kutatások hazai és külföldi eredményeire támaszkodva a magyarországi állam- és jogelméletben, a politikai szociológiában — más tudományos területek szempontjából is — fontos előretörések, eredmények születtek az alap és felépítmény dialektikus kapcsolatrendszeré, a politikai és jogi felépítmény, a politikai rendszer, a szocialista demokrácia stb. tudományos elemzése terén. Azonban itt is újabb veszélyek forrásává válhatnak olyan leegyszerűsítő megközelítési módok, amelyek a felépítmény egész szféráját, illetve fogalmát az osztálytársadalmakban kétségtelenül túlsúlyos dominanciával funkcionáló politikai-jogi felépítménnyel, illetve annak fogalmával azonosítják; vagyis elhanyagolhatónak ítélik a felépítménynek politikai és nem közvetlenül politikai felépítményi összetevőkre, elemekre való felosztását. Ez a felfogás elvi gátakat emelhet olyan törekvések elé, amelyek a marxizmus egész történetére sajnálatosan jellemző helyzetben szeretnének változtatni, nevezetesen azon, hogy a marxista társadalomtudományi

kutatásokban hosszú ideig háttérbe szorult, s még ma is sok tekintetben elhanyagolt témakör a felépítményi elemek, az ideológiai-kulturális formák, a szellemi termelés és elosztás területei egymáshoz való viszonyának vizsgálata, mélyreható elemzése és tudományos feldolgozása. Az természetesen némileg érthető, hogy a saját emancipációs és fejlődési gondoljaival terhelt politikatudomány nem tudja, nem akarja még magára vállalni e rendkívül bonyolult és ma még alig áttekinthető elméleti-tudományos problematikából az esetleg ráeső részt sem.

Végül kézenfekvőnek tűnik a marxista politikatudomány határainak, fő kutatási területeinek eddigi kijelölési kísérleteiből előállott helyzetre az a magyarázat is, hogy komolyan figyelembe kellett venni a nemzetközi politikatudomány, a hosszú évtizedek óta magas szinten művelt polgári és marxizáló politiológia történeti és mai mozgásait, érdeklődési és kutatási irányait. A Nemzetközi Politikatudományi Társaságnak ugyanis kezdettől fogva törekvése volt konszenzus létrehozása az alapvető politikatudományi kutatási területeket illetően. Az sem mellékes körülmény, hogy a Szovjet Politikatudományi Társaság elnöke a nemzetközi társaság 1979. évi moszkvai kongresszusával összhangban foglalta össze a marxista politikatudomány kutatási területeit.⁴ Természetesen a magyarországi marxista politikatudomány művelőinek teljes szabadságában áll, hogy a nemzetközi szinten egyeztetett és elfogadott politikatudományi struktúrának — ahogyan ez más országokban is történik — sajátos nemzeti variációját alakítsák ki. A dolgok ilyen irányban való alakulása esetén más országoknál előbb teremthetnének lehetőséget a művelődéspolitikai-elmélet politikatudományba történő integrációjára is.

A fenti, korántsem teljességigényű magyarázó okok tényszerű számbavétele természetesen nem kell, hogy szükségképpen jelentse egyben az általuk előidézett helyzet helyeslését, illetve az abba való belenyugvást. A következőkben tulajdonképpen ezen a — véleményünk szerint — felemás, a többi szocialista országban is tapasztalható politikatudományi helyzeten történő változtatás szükségességére szeretnénk rámutatni és ez irányban a hazai művelődéspolitikai-elméleti oktatás és kutatás tapasztalataira is támaszkodó érveket felsorakoztatni.

A szocialista társadalmak gyakorlati politikájában vagy politikai gyakorlatában a művelődéspolitikát — mint párt, mind állami relációban — az általános politika nélkülözhetetlen, szerves és egyben sajátos részének, ugyanakkor világos belső tagoltságot mutató, köznevelés-, tudomány-, művészet- és közművelődéspolitikára osztódó ágazatának, alrendszerének tekintik. Emellett elismerik az általános politika egyes ágazatának — mindenekelőtt a gazdaságpolitikának, a bel- és külpolitikának, a művelődéspolitikának stb. — egymásra gyakorolt hatásait, kölcsönös összefüggéseit, valamint ezen ágazatok viszonylagos autonómiáját, specifikus tartalmát, stílusát, módszer- és eszköztárát. Kimondva vagy kimondatlanul csatlakozik ehhez egyfajta hierarchizáló szemlélet és gyakorlat, amely hol az általános társadalompolitika, hol a gazdaságpolitika elsőbbségét, dominanciáját érvényesíti a művelődéspolitikai vonatkozásában.

A marxista politikatudomány az ezekre az axiómákra épülő művelődéspolitikát evidenciaszerűen kezeli és értelmezi, de — amint a korábbiakban mondtuk — még nem vállalkozik a művelődéspolitikai általánosabb elméleti alapproblémáinak a kimunkálására. Amikor ezt ma még érthető és magyarázható tényként és nem kritikaként ismételtelen megállapítjuk, arra is rá kell mutatnunk, hogy a helyzet meghaladását illetően a politikatudatók körében kétféle vélemény kikristályosodását lehet tapasztalni. Az egyik az önálló marxista politikatudományt lényegében olyan komplex tudománynak minősíti, amely keretén belül szükségtelenek tartja a politikai viszonyok ágazati kutatását. A másik álláspont szerint a politikai szféra általános törvény-

szerüségének és konkrét összefüggéseinek mélyebb megismerése céljából a komplex kutatások mellett a jövőben szükséges a politikatudományok területének ágazati jellegű kutatása is. Vagyis a politikai rendszer sajátos, bonyolult belső tagoltsága, felépítése és mozgása igényli a politikatudományok rendszerének kimunkálását és hosszú távon ágazati diszciplínáinak megeremtését is. A magunk részéről természetesen ez utóbbi véleményt tartjuk elfogadhatónak akkor is, ha az ezen az állásponton lévők sem nyilatkoztak még világosan arról, hogy a művelődéspolitikai diszciplínáját beleértik-e a politikatudomány ágazati rendszerébe.

A politikatudomány ágazati kifejesztésével szemben állást fogláló kutatók egyik fő érve — egyébként a valóságnak megfelelően — az, hogy a politikai viszonyok ágazati ismeretanyaga más tudományágazatokon belül található. Ez a valóságos körülmény azonban sok ok mellett eredhet egyszerűen abból is, hogy a többi társadalomtudományhoz képest jelentős fáziskéséssel kialakuló marxista politikatudományok tartományába eddig még nem is nagyon volt módja bejutni ennek az ismeretanyagnak. A jövőben ezt a lehetőséget mind elméletileg, mind a kutatási gyakorlatban fenn kellene tartania az érintett kutatóknak.

Ezek után értelemszerűen adódik a kérdés: hol és milyen tudományterületeken lelhető fel a művelődéspolitikai-elmélet mint potenciális politikatudományi ágazat eddigi részbeni ismeretanyaga? Erre a kérdésre ma még szintén nem lehet kellő tudományos pontosságú választ adni. Ugyanis az ilyen igényű válasz eleve feltételezi annak vizsgálatát és meghatározását, hogy az egyetemes, illetve nemzeti társadalom- és művelődéstörténetben mikor és hol jön létre, milyen alakzatban jelenik meg a művelődéspolitikai.⁵ A másik lényeges feltétel a szűkebb értelemben vett politikatudomány, politikaelmélet, a politikai filozófia és szociológia oldaláról jelentkezik. Ezek — belső tartalmi, tárgykörbeli kiépültségük magasabb szintjén — ugyanis megfelelő strukturális szemléleti fogódzókat nyújthatnak a művelődéspolitikai ismeretanyag feltérképezéséhez és feldolgozásához.

A művelődéspolitikai ismeretanyag egyik időben első és a mennyiségi arányok szempontjából is legfontosabb gyűjtőmedencéjét és tárolóját a filozófiai és neveléstudományok jelentik. Ehhez hasonló fontos szerepet játszottak itt az úgynevezett tudománytudományok. A három tudománycsoport ez irányú, évszázadokra kiterjedő ismeretfelhalmozó folyamatai beletorkollanak a 19. és 20. században kiépülő „kultur- vagy művelődéstudományokba”: az etnológia-etnográfia, a kultúra- vagy művelődéstörténet, a kulturfilozófia, a kulturantropológia, az axiológia, a kultúra- és művelődéstudomány, a kommunikációelmélet, a kultur- vagy művelődésszociológia, művelődés-gazdaságtan és -statisztika stb. szakterületeibe. E nagy tudományos tartományok mindegyike — különösen a modern polgári és szocialista fejlődés politikai-ideológiai irányzatai által befolyásoltan — nagyszámú, további részdiszciplínára osztódott, differenciálódott. Legtöbbjük bőségesen tartalmaz a művelődéspolitikai-elméletbe adaptálható és integrálható ismeretanyagot, anélkül, hogy a donor szerepét játszó tudományos diszciplínák önálló létükben és fejlődésükben veszélyeztetve lennének. E hatalmas, szerteágazó, szinte parttalannak tűnő, rendkívül bonyolult összefüggésrendszerben megjelenő tudományos birodalom nem véletlenül nyomasztja, készletti óvatos tartózkodásra és hosszú távú gondolkodásra az érintett politikatudatókat. Ha valahol, itt valóban csak a komplexitás, a koordinatív és kooperatív rendszerelvűség szemlélete, a követelmény szintjén sokat hangoztatott, de a tudományos gyakorlatban nehezen érvényesülő interdiszciplinaritás és az erre támaszkodó metodológia segítségével lehet elindulni és csak lassan előrehaladni.

Kétségtelen, hogy a művelődéspolitikai e dzsugelszerű helyzetében először járható ösvényeket, majd később egyre korszerűbb közlekedési rendszert kialakítani

évtizedeket igénybe vevő alkotó feladat, amelynek megoldása előreláthatólag nagyon is hasonló lesz ahhoz az úthoz, amelyet maga a marxista politikatudomány már eddig kitaposott, és a továbbiakban végigjár.

Az első, legsürgetőbb megoldásra váró kérdés természetesen itt is az, hogy el lehet és kell-e ismerni az önálló marxista művelődéspolitikai-elmélet létjogosultságát. Egyáltalán van-e szükség rá, nem kellene-e a jövőben is fenntarthatónak ítélni azt a helyzetet, hogy a művelődéspolitikai elméleti visszatükrözési, önismereti, orientáló, más szóval valóságfeltáró és ideológiai feladatainak a megoldását, továbbra is a fenntebb számba vett, a kultúra egészével és részeivel foglalkozó tudományoktól kell elvárni.

Azt a dilemmát egyébként, hogy vajon a művelődéspolitikai társadalmi létszféráknak és ezen belül a politikának — legalábbis a klasszikus ókor óta — mindinkább önállósuló léterülete-e vagy sem, az emberi történelmi-társadalmi és politikai-kulturális praxis már régen eldöntötte. A marxista politikatudomány egyetlen művelőjének sem ismerjük olyan megnyilatkozását, amely ezt az alaptényt kategórikusan kétségbevonná. Az pedig már a tudományelmélet és tudománypolitika, illetve a kutatásszervezés kérdése, hogy egy dekoncentrált szisztémában vagy önálló tudományágazati struktúrában koncentráltan rendeződik el a művelődéspolitikai-elmélet ismeretanyaga.

Magyarország és a magyar tudomány egyike azoknak, amelyek az elsők között tettek kísérletet arra, hogy a művelődéspolitikai problémáinak kidolgozása az utóbbi típusú struktúrában kezdődjék meg. Ebben a tekintetben figyelemre méltóan gazdag előzményekkel, legalább két évszázados — jóllehet ebből az aspektusból még jórészt feltáratlan hagyományokkal rendelkezünk. A felvilágosodás és a reformkor nemzedékei (BESSENYEI, SZÉCHENYI, KÖLCSEY, KOSSUTH stb.), a kiegyezés és a dualizmus korának második nagy reformnemzedéke (EÖTVÖS JÓZSEF és LÓRÁND, JÁSZI OSZKÁR, ADY ENDRE stb.) az ún. népi-nemzeti vonulat (KODÁLY ZOLTÁN, NÉMETH LÁSZLÓ, VERES PÉTER, ERDEI FERENC stb.) mind-mind nagy etapjai és legkiemelkedőbb alakjai a progresszív magyar művelődéspolitikai gondolkodásnak.⁶ Külön kell említést tenni a két világháború közötti periódusban a Tanácsköztársaság és Trianon kihívásaira politikai, ideológiai és művelődéspolitikai célok és tartalmak szempontjából konzervatív, retrográd választ adó, úgynevezett szellemtörténeti és neonacionalista irányú művelődéspolitikai gondolkodásról. Ennek legjelentősebb alakjai az utolsó életszakaszában progresszív irányba fordult SZEKFÜ GYULA, továbbá KLÉBELSBERG KUNÓ és KORNIS GYULA. KORNISRÓL tudnunk kell, hogy úgyszólván az első és egyetlen a hazai szakirodalomban, aki a polgári kulturfilozófiai, elsősorban neokantianus értékfilozófiai alapokra egy tudományelméletileg konzekvens művelődéspolitikai-elmélet fogalmi és problémarendszerét körvonalazta több művében.

Végül, de nem utolsósorban, ideje ráébresztenünk magunkat arra is, hogy a művelődéspolitikai-elméletnek nem elhanyagolható marxista hagyományai vannak Magyarországon. A marxista kultúra és művelődéspolitikai-elmélet eredeti, máig tanulságos koncepcióinak egész sorát találhatjuk meg például SZABÓ ERVIN — centenáriuma előtt és után sem kellően értékelt — életművében. Tanítványaiként, majd kritikusaiként is egyaránt kiemelkedő képviselői a magyar marxista művelődéspolitikai-elméletnek LUKÁCS GYÖRGY és RÉVAI JÓZSEF.⁷ Tulajdonképpen ehhez a marxista vonulathoz lehet számítani ERDEI FERENC mellett DARVAS JÓZSEF teoretikus jellegű művelődéspolitikai munkásságát is.

Ezekhez a hagyományokhoz az említetteken kívül még nagyon sokan hozzájárultak, azonban nevük felsorolására sincs most itt módunk. Sajnos, ennek a hatalmas, ideológiai és politikai szemléletében természetesen lényeges különbségeket hordozó

művelődéspolitikai-elméleti hagyománynak a feltárása még várat magára.⁸ Pedig meggyőződéssel állíthatjuk, hogy az ebben a hagyományban felhalmozott nagy, bár szerteágazó ismeretanyagnak a mai elméleti munkába való visszaemelésé nélkül nem lehetséges, a magyarországi sajátosságokkal reálisan és tárgyilagosan számoló marxista művelődéspolitikai-elmélet kidolgozása.

Az eddig elmondottak alapján tehát azt az álláspontunkat szeretnénk ismételtén megerősíteni, hogy lehetséges és szükséges a politikatudomány által is elismerni az önálló marxista művelődéspolitikai-elmélet létjogosultságát. Ennek az elismerésnek a megtagadására nem szolgálhat meggyőző érvül az a tény, hogy ez a politikatudományi ágazati diszciplína ma még csak potenciálisan, illetve részhalmazaiban létezik. Korunk tudományos fejlődésében nem ritka az a jelenség, hogy bizonyos szakterületeken a szűkebb részdiplínák kifejlődése időben megelőzi az őket összefoglaló, integráló; szintetizáló tudományág kialakulását. A művelődéstörténet sajátos és szemléletes példáját mutatja ennek az egyenetlen és egyenlőtlen tudományfejlődésnek. A művészettörténethez, a tudománytörténethez és a technikatörténethez vagy akár a neveléstörténethez képest az összefoglaló jellegű általános művelődéstörténet kevésbé világosan tudta és tudja kialakítani a maga fogalom- és tárgykörét, diszciplináris és interdiszciplináris határait. A politikatudományban is lényegében hasonló helyzet figyelhető meg, ugyanis egyik-másik ágazata, például az állam- és jogelmélet vagy a politikai szociológia kidolgozottabb, mint a szintetikus igényű politikai filozófia, illetve politikaelmélet. A mi tárgyterületünk esetében is azt tapasztalhatjuk, hogy a tudománypolitika, a közneveléspolitikai, de még a művészetpolitika elmélet, kérdéseinek a feldolgozottsági szintje magasabb, előrehaladottabb, mint az általános művelődéspolitikai-elméleté.

A művelődéspolitikai önálló elméletének elismerésére egyébként hajló politikakutató szakemberek is ellene vethetik a politikatudomány ágazati határai általunk szorgalmazott irányban való kiterjesztésének azt a tényt, hogy a marxista kultúravagy művelődéstudomány az eddigiekben vállalta a művelődéspolitikai számos elméleti kérdésével való foglalkozást is. Valóban, nemcsak nálunk, hanem más szocialista országban is a művelődéspolitikai több olyan alapvető kérdéskörét, mint a kulturális forradalom, a kultúra demokratizálása, a kultúráközvetítés rendszere és intézményei stb., ebben a művelődéstudományi diszciplinában tárgyalják. Viszont ennek a tudományelméleti szituációnak egyfajta fordított tendenciájával is találkozhatunk. A Szovjetunióban és más szocialista országokban ugyanis a kifejezetten politikatudományi diszciplína, a tudományos kommunizmus vagy szocializmus keretében foglalkozunk a művelődéspolitikai jónéhány elméleti kérdésével. Mindehhez még hozzáfűzhetjük azt a tényt, hogy nem egy külföldi szocialista és tőkés országban a műszaki felsőoktatási intézményekben is helyet kapott a művelődés- és művelődéspolitikaelmélet oktatása és kutatása. Ezeknek a fejleményeknek az alapján joggal megerősödhet bennünk az a benyomás, hogy az utóbbi két-három évtizedben valóban új, tudományelméletileg még messze nem tisztázott és rendezett helyzethez jutottunk el. Erre a helyzetre az jellemző, hogy mind a természettudományokban, mind a társadalomtudományokban új határtudományok, inter- és multidiszciplináris tudományok egész csoportjai jöttek és jönnek létre, amelyek bonyolult, kölcsönös, a hagyományos tudományterületeket át- meg átmetsző kapcsolathálózatot alkotva keresik helyüket a tudományok rendszerében. A művelődéspolitikai-elmélet is nyilvánvalóan ilyen jellegű, a kultúratudományok és a politikatudományok érintkező határsávjában elhelyezkedő diszciplinának tekinthető.⁸

A művelődéspolitikai mint önálló tudományos diszciplína természetesen nemcsak interdiszciplináris, tehát tudományközi, hanem önmagában is integratív, szintetizáló,

multidiszciplináris jellegű ismeretanyagot foglal magába. Részletes kidolgozása során viszonylag önálló részterületek együttesét fogja alkotni, amelynek jelölésére az általános művelődéspolitikai-elmélet elnevezést lehetne ajánlani. A részterületek közül már ma is látható körvonalaiiban jelenik meg a művelődéspolitikai-történet, amely a történettudomány és ezen belül a művelődéstörténet, valamint a politikatörténet területeivel érintkezik. A közneveléspolitikai nyilvánvalóan a neveléstudománnyal, a tudománypolitika az általános tudománytannal (science of science), az irodalom- és művészetpolitika az ágazati művészet tudományokkal, a művelődésgazgatás a közgazgatás- és jogtudománnyal, a művelődésgazdaságtan a közgazdaságtudománnyal stb. kerül korrelációba.

A szellemi termelés-alkotás, elosztás és fogyasztás bonyolult munkamegosztási rendszerét visszatükröző általános művelődéspolitikai-elmélet ismeretanyagának rendszerbe foglalását segítheti az alap- és alkalmazott tudományszintek tengelye mentén való elrendezés is. Ebben az aspektusban az előbb említett részterületeket magába foglaló művelődéspolitikai-elmélet mintegy alkalmazott tudománya lehet egyfelől a politika-, másfelől a kultúratudományi alapdiszciplínáknak: a politikaelméletnek, a kultúraelméletnek stb.

A fentebbiekben vázolt, a modern tudományfejlődés által kiváltott helyzet — véleményünk szerint — a politikatudomány egésze és a művelődéspolitikai-elmélet vonatkozásában egyaránt csaknem teljesen lehetetlenné tesz mindenfajta lineáris felépítésű tudományrendszerhez való egyértelmű illeszkedést. A természettudományokra is csak bizonyos határokig alkalmazható, elsősorban a természeti mozgásformákra építő és azokat követő Engels—Kedrov-féle lineáris tudományrendszertani modell és annak továbbfejlesztett változatai tulajdonképpen csődöt mondanak, ha a társadalomtudományok területeire próbáljuk alkalmazni őket, s méginkább így van ez, ha a részdiszciplínákra vonatkozóan kísérjük meg alkalmazásukat.

Az általános művelődéspolitikai-elmélet néhány fontosabb tudományelméleti problémájának a felvázolása után, befejezésül néhány rövid megjegyzést szeretnénk tenni még a művelődéspolitikai fogalmáról és a diszciplína tudomány- és kutatásszervezési bázisáról. Ezek részletes kifejtése ugyanis újabb idő- és terjedelmi keretet igényelne.

A művelődéspolitikai elméleti alapkérdéseinek a megoldásában bizonyára a legelső feltétel az egész diszciplína kulcskategóriájának a művelődéspolitikai fogalmának a tisztázása, meghatározása. S itt mindjárt az előzőekben felvázoltakhoz hasonló nehézségekbe ütközünk, amelyeket természetesen előbb vagy utóbb a diszciplína művelőinek is le kell tudni győznie. Ugyanis a művelődéspolitikai fogalmának meghatározása már önmagában is interdiszciplináris megközelítést igényel. Vagyis figyelembe kell venni egyfelől a kultúra fogalmára vonatkozó, nem éppen csekély szakirodalmat éppenúgy, mint a politika eddigi meghatározásaival foglalkozó munkákat másfelől. A legfőbb nehézség itt is az, hogy mind a kultúra, mind a politika fogalmára vonatkozóan hiányoznak az egyértelműen tisztázott és általánosan elfogadott meghatározások. Így az egyes kutatók, illetve szerzők saját értelmezésű hipotetikus fogalmakkal dolgoznak. A magunk részéről is így járunk el, amikor a művelődéspolitikát az általános politika azon dolgozatának tekintjük, amely

- az adott társadalom gazdasági, társadalmi szerkezeti és hatalmi realitásaival számolva,
- a társadalmi, osztály, réteg, csoport és egyéni érdekeket feltárva ütköztetve és egyeztetve,
- koncepciózusan kialakított cél-, eszköz-, szervezet- és intézményrendszert létrehozva és működtetve megfelelő szakembergárdával

gondoskodik a szellemi-kulturális alkotások és javak létrehozásáról, termeléséről, elosztásáról és fogyasztásáról, illetve mindezek feltételrendszeréről, vagyis orientálja, és ahol ez lehetséges tervezi, szervezi, koordinálja és ellenőrzi a társadalom kulturális folyamatait.

A művelődéspolitikai-elméleti kutatásoknak hazánkban ma már több alkotó műhelye van. Ezek között kell számontartanunk mindenekelőtt azokat az egyetemi és főiskolai tanszékeket, amelyek a közművelődési szakemberképzés keretében mintegy két évtizede foglalkoznak a művelődéspolitikai-elmélet oktatásával és kutatásával. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem felnőttnevelési és közművelődési tanszéke belül 1975 óta működik önálló művelődésselméleti-művelődéspolitikai tanszéki csoport.⁹ A művelődéspolitikai-elmélet oktatásának és kutatásának másik országos központi műhelye az MSZMP KB Politikai Főiskolájának művelődéspolitikai tanszéke, amelynek tevékenysége természetesen a pártoktatás lehetőségeihez és sajátosságaihoz alkalmazkodik. Tágabb értelemben több kutatóintézetben is folynak művelődéspolitikai-elméleti jellegű kutatások. Mindenekelőtt a Művelődési Minisztérium három intézetében: a Művelődéskutató, az Oktatókutató és az Országos Pedagógiai Intézetben. Az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete, az MRT Tömegkommunikációs Kutatóközpontja, több más társadalomtudományi akadémiai intézet is foglalkozik művelődéspolitikai kutatási témákkal.

Jegyzetek

1. A modernizáció fogalmához és hazai értelmezéséhez lásd: KULCSÁR KÁLMÁN: A modernizáció—a fogalom a valóság, Magyar Tudomány 1981. 6. sz.; Uő: A társadalmi változások és a modernizáció Magyarországon, Társadalomkutatás 1983. 1. sz.
2. Lásd pl.: GOMBÁR CSABA: A magyar politikai kultúra megismerésének lehetőségéért, In: Politika és politikatudomány, Szerk. Bihari Mihály Bp. Gondolat. 1982. 612—656. l.
3. MARX—ENGELS Válogatott levelek Bp. 1950. 536—538. l.
4. Az összefoglalás szerint a politikatudomány fő kutatási területei:
 - az érdekviszonyok működési mechanizmusának vizsgálata;
 - a politikai rendszer és a társadalmi környezet viszonyának elemzése;
 - az állam és intézményei működésének kutatása;
 - a politikai tudat és magatartás, a politikai kultúra vizsgálata;
 - a nemzetközi viszonyok, a külpolitika elemzése.Ebből és az erre támaszkodó magyar tárgykörmegjelölésekből természetesen hiányzik a művelődéspolitikai viszonyok vizsgálata.
5. Az ilyen irányú vizsgálat alapozó jelleggel elősegítheti a művelődéspolitikai-történeti kutatások kibontakozását is.
6. A második és harmadik vonalból is seregnyi név volna még felsorolható mindegyik korszakban és nemzedékben.
7. Révai József közismert tévedései, hibái és bűnei sem homályosíthatják el azt a tényt, hogy mint a művelődéspolitikai teoretikusa is nagyformátumú egyéniség volt.
8. Lásd erről részletesebben A marxista művelődéskutatások néhány tudománytörténeti és tudományelméleti kérdése c. tanulmányomat, In: Soós PÁL: Művelődésselméleti és művelődéspolitikai tanulmányok, Debrecen KLTE Felnőttnevelés és Művelődés — ACTA ANDRAGOGICA ET CULTURAE 3. szám 1981. 22—26. old.
9. Néhány szocialista országban (Szovjetunió, NDK, Lengyelország, Csehszlovákia) már hosszú ideje működnek önálló művelődésselméleti tanszékek. Az omützi Palacky Egyetem Kultúraelméleti Tanszékének kutatási profilja elsősorban a művelődéspolitikai-elmélet.